

A Mészöly-örvény – avagy a magyar urbanitás

Amikor ősszel észrevettem, hogy Mészöly Miklós centenáriuma és halálának huszadik évfordulója előtt állunk, két dolog jutott eszembe. Az egyik: hogy jó volna méltó módon ünnepelni. A másik: hogy jó volna csak és kizárólag közönségként részt venni a majdani megemlékezéseken.

Miért? Azért, mert ha ennél több részt vállalom bennük, akkor beszív a *Mészöly-örvény*, és semmi más tervezett munkámhoz nem jutok. Mészöly műveivel ugyanis nem lehet érintőlegesen találkozni: ha komolyan belekezd valaki az olvasásukba, abból hónapokig tartó kaland lesz. Aztán jött ez a kiállítás, jött a Mészöly-örvény, el is nyelt, és jó, hogy így történt.

Így született ez a kiállítás. Talán megmutat valamit Mészöly Miklós világából, a gondolatok örvényléséből, melyek erejét csak belülről lehet érzékelni. Ez az örvény nem valamiféle kisebb dunai forgó, amelyből a legnagyobb sem túl veszélyes, sokkal inkább olyasvalami, mint a Galaxis örvénylése: *merre a csillagok járnak*. Gyönyörűséges, rendezett kavargás.

Nem véletlenül használom ezt a kozmikus hasonlatot. Mészöly világlátásának a kozmikus látásmód az alapja. Igaz, megszelídítve, emberi léptékben.

Az a férfi, aki már gyerekként a Duna ártéri erdőit bújta, természetélményében azzal találkozott, ami a kozmoszból befogadható. Ez nem 20. századi, hanem az ember előtti időkből megőrzött élmény. Olyan mélyen rögzült személyiségébe, hogy akkor is ott van benne, ha nem idézi meg. Hogy mennyire, az kiolvasható a Magasiskolából, a *Stiglicből*, a *Családáradásból*, de a *Saulusból* is.

Ez tehát a Mészöly-mű láthatatlan fundamentuma. Erre épül mindaz, ami már látható. A kiállítás tablóinak családi fényképei egy olyan világot idéznek meg, amelynek mindennapjai

még nem szakadtak el az élet természetes ritmusától. Vannak évszakai, korszakai, fejlődési és visszafejlődési szakaszai, hétköznapijai és ünnepei. A Duna áradásai éppúgy tagolják idejét, mint a szüretetek. Ennek a kultúrának a messze megelőző századokba nyúlnak gyökerei. Ott van benne az idő, a török hódoltsággal, rác apácákkal, a birodalom majd a monarchia történeteivel, kúriáival és családi szövevényeivel, utóbb a megkisebbitett ország határai közé szorított és azokon túlra is tekintő kapcsolataival, rejtett és valóságos hálózataival.

Ez a hálózat már nemcsak fundamentum, hanem meg is mutatja magát: ez adja Mészöly világának pannon keretét. Ott van benne az egykori, vidéki és vidékies életforma megannyi sűrűsödése és nyitottsága, az otthonok biztonsága és az azokból kilépők kalandvágya. És ott van a mindezt magába foglalva belőle kinövő polgár igényessége. Az, amit a magyar urbanitásnak mondhatunk.

Mészöly Szekszárd élménye nemcsak tájélmény: nemcsak szülőföldje, hanem szülőkultúrája is van, amit a barokkra épülő klasszicizáló, eklektikába és/vagy szecesszióba hajló enteriőrök, a tradíciókat őrző, de azokon daccal átlépő férfiak és asszonyok együtt jelentenek. Akik nemcsak őrzik a hagyományokat, hagyománnyá teszik a tradíció megtagadását is. Ami nem függeszti fel egy végletesen komoly iróniával fogalmazott és pozícionált politikai beszéd-imitációban megbúvó figyelmeztetés érvényességét: „a nemzet szokásai törvényerejűek, melyeket nem szabad egy másik nemzet szokásainak kaptafájára húzni”

E szokásokból sok leolvasható az itt látható képekről.

Ha csak az íróra figyelünk láthatjuk hogy viseljen diáksapkát, egyenruhát, legyen alternatív értelmiségiként elegáns, figyelje egy nyugati nagyváros figuráit, a legfontosabb: a kívülállást sejtető tekintet: Mészöly Miklós úgy van ott a képein, hogy sosincs egészen ott. „*Kívül* maradni, de szenvedélyesen a körön *belül*. S örökre hűtlenségre készen, hogy dialektikus ellensúly lehessenek” - írta egy nézeteit ragyogóan összefoglaló levelében. Nem a hozzá

közismerten legközelebb állók valamelyik kiválóságának, hanem Veres Péternek. Mert Mészöly Miklós urbanitása nem szakadt el attól a tágabb közegtől, amelyből kinőtt, amellyel eleven kapcsolatot tartott. Ezen a körön is úgy volt kívül, hogy belül maradt.

Ez a kettősség nemcsak szociális, nemcsak kulturális természetű, hanem metafizikai jelentése is van. Ezért határozhatja meg íróként is, jószerével ez a legfontosabb témája, műveinek közös nevezője. Ezért mondhatja: „Számomra a kívül maradás pozíciója biztosítja lélektanilag az optimális tettenérés állapotát és létrehozhatóságát, az eredményt magát.”

Ha olvasóként ennek intimitását megérezzük, már szinte illetlenség beszélni róla. De azt azért mégis jelezni kell, hogy ennek jegyében tagolódik a solymász-telep rendjébe, írja meg egy egérkolónia sorsát, így járja be hőseivel Buda egy kerületének (kisváros a nagyvárosban) utcáit, így lesz Saulussá. Mert van egy olyan dimenzió, amiben alig különbözik, hogy üldözött vagy üldöző valaki. Mindez pedig már ott van abban az életformában, amibe beleszületett, és amelynek szövevényében a legkülönbözőbb életek és más életformák is beleakadnak. Azaz nem is beleakadnak: ez a szövevény belőlük épül. Meglehet ezért beszél egy kései életút-interjúban „illegális közérzet”-éről.

Olyasmi ez, ami szervesen összefügg Mészöly magyarságélményével, azaz közép-európaiságával, még pontosabban pannon tudatával, mert a magyar urbanitás nem etnikum függő. És nemcsak azért, mert mára azt az államalakulatot, amelyik ezt kitermelte, amelyben ez megformálódott, feldarabolták. Nem: ez a világ, a kezdetektől nem csak önmagából épült. A római birodalom végvidékén (Szekszárdot Mészöly római nevén Aliscának nevezi!) európaiként fogadta be Európát.

E homályból induló és oda vezető történet következményeire figyelve mit mond erről maga az író? „Mindenekelőtt ember vagyok, vagyis nem állat, növény, tárgy, gáznemű anyag vagy bármi más. Másodsorban Mészöly Miklós, egy individuum vagyok. Harmadsorban pedig, abszolút véletlenül, magyar. Hogy mi ez a magyar, érzés-e, állampolgári jog- és kötelességthalmaz, álmok kuszasága,

geográfiai tér, permanens halálvárás és nemzetsíratás, idiotizmus és zsenialitás, esetleg sok minden más, erre még visszatérhetünk. Ez a magyar azonban legnyilvánvalóbban a nyelvvel azonos, amelyben lakom. A nyelv az én írói otthonom és hazám. Ebben a hazában rejtezhet a magyarságom is. Mindenesetre [...] a sorrendiség nem jelent hierarchiát, s ha mégis, csak úgy, mint a szentháromságban. Nem lehet egymással szemben kijátszani őket. És ennek ellenére, mégis, a szentháromságon belül is: hierarchia.”

Létezik valamiféle történetileg formált, tehát emberi eredetű rend, amit nem lehet figyelmen kívül hagyni. Hogy tudjuk, mihez tartsuk magunkat, Mészöly Wittgensteint idézi: „Mindaz, amit leírhatunk, másképp is lehetne”, hiszen „a dolgoknak nincs a priori rendjük”. Ezt persze könnyű, szinte kötelező félreérteni, és azt olvasni ki belőle, hogy ha ilyen rend nincs, akkor az fölösleges. De ennek éppen az ellenkezője az igaz. Az a priori rend hiánya felszólítás arra, hogy a mi rendünket mi teremtsük meg.

Az irodalomban ezt a rendet az író teremti, és tudja, hogy az a legjobb esetben sem más, mint jól szervezett, azaz rendezett rendetlenség. Ezért az írónak azzal kell törődnie, hogy amit megteremtett, ami pusztán azzal, hogy létrejött, már egyike a lehetséges megoldásoknak: „végleges változat”. Sokféleképpen alakulhat még, mert a „jövőnek is van gyermekora”. De az újabb változatok nem esetlegesek, mert egy meglévő alakzat (rend) változatai.

Ez igaz Mészöly írásmódját, poétikáját illetően is: egyszerre emelkedik a hagyományos prózaformák csúcsaira és hajt végre fordulatot, klasszikus-modern és posztmodern. Írói alapállása szinte semmit sem változik pályaképének egészét tekintve, és mégis, minden műve más dimenziókat jelöl ki a maga számára. Egyszerre fényképszerűen pontos és álomszerűen oldja fel a látvány határait. Írói létezésének iróniája, hogy minden ábrázolási végletet cáfol. Folytatja Jókait, Mikszáthot, Móriczot és kijelöli azok útját, akik a maguk poétikáját ellenükben formálják. Mindezt olyan természetességgel tette, ahogyan az alvajárók sétálnak

meredek tetőkön. Csakhogy Mészöly mindig pontosan tudta, merre jár, és így sem volt esze ágában, hogy lezuhanjon. Ezt is meg kell megköszönni neki.

Bízom benne, hogy ez a kiállítás része lehet a köszönetnek, és segít abban, hogy kevésbé gyakorlott olvasók is e nagy mű közelébe jussanak. Kívánom, hogy minél többeket szívjon be a kivételes gazdagságú, felszabadító Mészöly-örvény.

Gróh Gáspár

(A Magyar Művészeti Akadémiának Mészöly Miklós születése 100., halála 20. évfordulója alkalmából rendezett kerítés-kiállítás megnyitóján elhangzott beszéd szerkesztett változata. A kiállítás megtekinthető az MMA székház kerítésén, az Andrássy út és a Bajza utca sarkán.)